

MOLNÁR LÁSZLÓ

Információs társadalom, mint felügyelt társadalom?

A szerző a biztonsági kamerák alkalmazásának társadalmi és politikai problémáit mutatja be egy nemzetközi EU projekt („Urbaneye”) eredményeire támaszkodva, melyet 2001-2003 között valósítottak meg angol, német, osztrák, norvég és magyar kutatók országaik fővárosaiban vizsgálódva. Mindezt szélesebb kontextusba helyezi, az elsősorban brit kutatók által kidolgozott „megfigyelés társadalma” összefüggéseibe. Az elemzett probléma a magánszféra védelme egy új technológiai innováció, a kamerás megfigyelés körülményei között. Mindez azonban az egyének megfigyelésére szolgáló különféle adatbankok alkalmazásának csak egyik esete a „megfigyelés társadalmában”.

BEVEZETÉS

A probléma érzékeléséhez gondoljuk meg az alábbi állítás jelentését: „*Akinek nincs rejtegetnivalója, nincs félnivalója sem.*”

Valóban így van-e? Ha így lenne, akkor nem fordulhatna elő, hogy bárkinek a személyes adataival visszaélnének. Gondoljunk csak olyan esetre, amikor valakinek elveszett a személyi igazolványa és nemsokára fizetési felszólítást kapott, mert helyette, de az ő adatait felhasználva kölcsönt vettek fel. Néhány megfontolandó és megválaszolendő kérdést ajánlok az olvasó figyelmébe:

Zavarná-e, hogyha hálózójába, vagy lakása mellékhelyiségeibe (fürdőszoba, WC) kívülről belátnának? Zavarná-e, ha postán elküldött leveleit, vagy e-mailjeit mások elolvasnák? Zavarná-e, ha számítógépét kémprogramokkal megfigyelnék és ennek eredményeképpen kéretlen hirdetésekkel (spam) bombáznák?

Azt hiszem, belátható, hogy személyes adataink felhasználása mások által nagy kockázatokat rejt magában. Ugyanakkor szükség van a közterek társadalmi ellenőrzésére, hogy a bűnözés látható formáit megelőzzük, illetve üldözzük. Ennek egyik modern eszköze a biztonsági és térfigyelő kamera, amely személyes adatokat hoz létre és rögzít. Alkalmazásának alapja a döntéshozók meggyőződése, miszerint a (látható), főleg közterületen folyó bűnözés – amely alapjában társadalmi folyamat – pusztán technikai eszközökkel leküzdhető.

A KAMERÁS MEGFIGYELÉS HASZNÁLATÁNAK ELŐZMÉNYEI ÉS TÁRSADALMI ÖSSZEFÜGGÉSEI MAGYARORSZÁGON

1989 óta „*transzformációs válság*” van hazánkban, melynek főbb jellemzői:

1. A GDP csökkenése:

Az egy főre jutó GDP az 1990-es év %-ában: 1992: 94,5; 1995: 87,9%; 1997: 88,4.

2. A munkahelyek számának drámai csökkenése: 1990: 5,1 millió munkahely; 1995: 3,5 millió munkahely.
3. A jövedelmek egyenlőtlenségének és a szegénység növekedése.
A szegény háztartások aránya 1991-ben 10%, 1998-ban 30% A népesség leggazdagabb és legszegényebb 10%-a jövedelmének arányai 1991-ben 6:1, 1998-ban: 6,2-9: 1.
4. A felderített és bírósági ítélettel zárult bűnesetek számának növekedése 1990-ben: 341061; 1999-ben: 505716¹.

A térfigyelő kamerák telepítésének üteme hazánkban

1997: az első, 5 kamerából álló térfigyelő rendszer megkezdte működését Budapesten a Váci utcában és környékén.

2002: Budapesten már 159 térfigyelő kamera működik. (2002. 01. 31.)

2003: Sajtóinformáció szerint már 508 térfigyelő kamera működik Budapesten².

2004: 45 térfigyelő rendszer működik 741 kamerával Magyarországon.³

2007: A Társaság a Szabadságjogokért (TASZ) három éves pereskedése után a bíróság határozata kötelezte a Budapesti Rendőr-Főkapitányságot (BRFK) a térfigyelő kamerák adatainak kiadására.⁴

2009: 15,000 térfigyelő kamera működik hazánkban kormányzóvivői közlemény szerint: „A Rend és Biztonság nevű program keretében megduplázza a térfigyelő kamerák számát a kormány”. A Kormányzóvivői Iroda tényként állította: „Ahol megjelennek a kamerák, csökken a bűnözés”, de Magyarországon még nem készült átfogó hatástanulmány a térfigyelőkről. Az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium sem tudott megnevezni az [origo] kérésére olyan konkrét kutatást, amely bizonyítaná a térfigyelők hasznosságát”.⁵

Egy EU projekt⁶ néhány magyarországi tanulsága⁷

1. Első tanulság

Az első tanulság a titkolózás mind a térfigyelő kamerákat üzemeltető hatóságok, mind a biztonsági kamerákat üzemeltető vállalkozások részéről. Nem tudtunk beszerezni a térfigyelő rendszerekre vonatkozó (összesítő) adatokat és igen nagy volt a válaszmegtagadás a biztonsági kamerák üzemeltetői részéről.

A vizsgálat helye: Váci utca, Kígyó utca és Ferenciek tere. Ideje: 2002. április-május.

2. Második tanulság

Az „Adatvédelmi törvény” (Atv) megsértése, mint szokásos gyakorlat:
a/ A 66-ból (63-ból) csak 8-esetben volt látható figyelmeztető felirat a biztonsági kamerák működéséről. b/ A VI. kerületben rejtett kamerák voltak elhelyezve.

c/ A biztonsági és térfigyelő kamerás rendszerek személyes adatok kezelői, ezért az Atv. értelmében regisztráltatniuk kell magukat az adatvédelmi biztos adatbázisában. 2003-ban mindössze HÁROM ilyen adatkezelő volt regisztrálva az adatvédelmi biztos rendszerében.

3. Harmadik tanulság

Magyarországon nincs specifikus törvény a biztonsági és térfigyelő kamerák rendszereinek működtetésére vonatkozóan. Közvetett módon, más, kevésbé specifikus törvények vonatkoztathatók működésükre: Ezek a következők: Adatvédelmi törvény, Rendőrségi törvény és több más törvény. *Specifikus törvényi szabályozás híján a parlamenti Adatvédelmi Biztos ajánlásai hidalják át az általános törvények és a specifikus esetek közti hiányzó jogi teret.*

4. Negyedik tanulság

A polgárok beállítottsága a kamerás megfigyeléssel kapcsolatban főleg pozitív, de ellentmondásos. A magyarok a többi vizsgált nemzet polgárainál kevésbé érzékelik a magánszféra (privacy) veszélyeztetettségének jelentőségét és mértékét.

Magyar válaszok a térfigyelő kamerákkal kapcsolatban (Zárójelben az összes vizsgált országban megkérdezettek válaszai, %)

Állítások	Lényegében egyetért
Akinek nincs rejtegetnivalója, nincs félnivalója sem	77,6 (66,4)
A rejtett kamerák használata helyes	72,1 (44,3)
A kamerás megfigyelés sérti a magánszférát	37,8 (41,4)
A kamerák a rendőrök kevésbé értékes helyettesítői	22,4 (39,3)
A térfigyelő kamerás megfigyelés áthelyezi a bűnözést máshová	55,2 (50,2)
A kamerás megfigyelés véd a súlyos bűnözés ellen	14,9 (22,8)

Mi a probléma a kamerás megfigyeléssel?

A kamerás megfigyelés behatol a megfigyelt magánszférájába és személyes adatokat gyűjt. A privacy (magánszféra) megsértése demokratikus jogállamokban nem magától értetődő, igazolásra szorul.

Mivel lehet igazolni tehát a kamerás megfigyelést? Azzal, ha bizonyítjuk, hogy a kamerás megfigyeléssel mással nem pótolható eredmények érhetők el a bűnüldözés és bűnmegelőzés, tehát a polgárok alapjogainak védelme területén. Vagyis, ha előnyei messze felülmúlják a privacy sérüléséből eredő kárt.

Nagy-Britanniai tapasztalatok

A jóléti állam Nagy-Britanniában végbemenő válsága szintén a bűnözés megnövekedésével járt és a bűnmegelőzés, valamint a bűnüldözés hatékony eszközének tartott kamerás megfigyelés példátlan ütemben és mértékben fejlődött: 2003-ban 4,2 millióra becsülték a brit biztonsági és térfigyelő kamerák számát.⁸ Ennek pénzben kifejezett költségei: 1996-2006 között kb. 500 millió font. Társadalmi költségei: a privacy fenyegetése, társadalmi kirekesztés, diszkrimináció, emberi jogi és morális problémák: a megfigyelés a bizalmatlanságon alapul és a társadalom integrációját bomlasztja fel. Haszna: a bűnesetek számának csökkenése. Ennek mérése azonban bizonytalan és kétséges.⁹

A térfigyelő kamerák működésének „eredményei”

1. Egy, Airdrie városában és Glasgowban végzett vizsgálat szerint Airdrieben csökkent a bűnözés, Glasgowban viszont kis mértékben nőtt.¹⁰
2. A Home Office kilenc lakóközvetben és három városközpontban végzett vizsgálata szerint a térfigyelő kamerás rendszereknek csekély hatása van a bűnözés színvonalára.¹¹ Mindezek fényében

úgy tűnik, hogy a kamerás megfigyelés jogosultsága kétes és a rá kiadott pénz kidobott pénz, amit más módon kellene erre a célra elkölteni.

Magyarországon még el sem lehetett oda jutni, hogy ez a mérlegelés elvégezhető legyen, mert a hatóságok áhítata a kamerák iránt a média által teremtett légkörben idáig eredményesen állt ellen a kritikai vizsgálatnak

MI A MEGFIGYELÉS TÁRSADALMA?

Az előbbiek nyomán a kutatókban felmerült az a gondolat, hogy az ilyen mértékű megfigyelés módosítja a társadalom jellegét. Új típusú társadalom jön létre, amely a következőképpen jellemezhető: „A megfigyelés társadalma olyan társadalom, amely megfigyelésen alapuló technikák felhasználásával szerveződik és strukturálódik.” „Megfigyelés alatt lenni” azt jelenti, hogy az emberek mozgásáról és tevékenységéről adatokkal rendelkeznek, amelyeket azon szervezetek és kormányok nevében rögzítenek, melyek társadalmunkat strukturálják. Ezeket az információkat aztán csoportosítják, megsűrítik és kategorizálják. És azon döntések alapjaként használják ezeket, melyek életesélyeinket befolyásolják. Ilyen döntések befolyásolják a hozzáférést a segélyekhez, a munkához, a termékekhez és szolgáltatásokhoz, az igazságszolgáltatáshoz, egészségünk és jólétünk feltételeihez, a köz- és magánterületeken való mozgásunkhoz, valamint a rájuk való jogosultságunkat.”¹²

A megfigyelés társadalmának történelmi helye

„A bölcsőtől a sírig történő gondoskodás”, a büszke szociáldemokrata kormányok e hajdani ígérete mára már kockázatkezeléssé fokozódott le és – itt jön be a „megfigyelés társadalma” – az ilyen kockázatkezelés a helyzet teljes ismeretét követeli meg. Ezért a személyes adatok megszerzésére törekednek, hogy tudják, hová kell irányítani az erőforrásokat.”¹³

A megfigyelés társadalma nem gonosz hatalmak rosszindulatú összeesküvése és nem pusztán az új technológiák terméke: „A megfigyelés a bürokrácia és a hatékonyság, a sebesség, a kontroll és a koordináció iránti vágy következményeként nem jelenti azt, hogy minden jól van. Ez annyit jelent, hogy óvatosnak kell lennünk a fő kérdések azonosításakor és ébernek kell lennünk a rájuk vonatkozó figyelem felhívása során.”¹⁴

A „megfigyelés társadalma” mint „kockázattársadalom”

A megfigyelés a kockázattal való együttélésnek annyira lényegi összetevője, hogy helyesebb lenne a megfigyelés társadalmát a „megfigyelés kockázattársadalmá”-nak nevezni. A kockázatra adott válasz a biztonság és a védelem hangsúlyozása. A „megfigyelés kockázattársadalma” hozzájárult egy, a biztonság és stabilitás gondolatától megszállott ‘biztonsági állam’ (safety state) kifejlődéséhez.

A ‘jobb félni, mint megijedni’ mottó...’szabad utat ad embercsoportok, társadalmi rétegek és egyének, közszolgáltatók által végzett, megelőző célzatú (precautionary) megfigyelésének.

Ez személyes és társadalmi előnyökkel jár, de ugyanakkor a biztonság és védelem koncepciója fontos következményekkel jár a szabadság, a magánszféra (privacy) és más társadalmi értékek, valamint a lényegileg kockázatos innováció és változtatás tekintetében.”¹⁵

Mi a baj „megfigyelés társadalmával”?

„A társadalmi kohézió és szolidaritás tekintetében a mai megfigyelési folyamatok és a gyakorlat olyan világról szól, amelyben tudjuk, hogy nem igazán bíznak bennünk. A megfigyelés táplálja a gyanút.”¹⁶

NÉHÁNY ÖSSZEFOGLALÓ MEGJEGYZÉS

1. Nem csak „az állam szolgálatában” végzett információ gyűjtéséről van szó a ‘megfigyelés társadalmában’. Ez a tevékenység általános tendencia és magáncégek ugyanúgy csinálják, mint az állam. Ezen kívül megfigyelhető e tevékenységek integrálására irányuló trend.
2. A kérdés az állam által intézményesített bizalmatlansággal kapcsolatban: hogyan bízhatnak a polgárok a kormányban, ha a megfigyelés állandó terjedését, növekedését tapasztalják.
3. A megfigyelés beállítottságának alapja, azaz a polgárokkal szembeni bizalmatlanság egy, az emberre vonatkozó koncepción alapul, amelyet az uralkodó közgazdasági irányzat elméletéből vettek át. Eszerint az emberek csak akkor cselekednek racionálisan, ha kizárólag önérdüküket követik.
4. „A racionalitás önérdék alapú felfogása *egyebek között* a motiváció ‘etikai vonatkoztatású’ felfogásának következetes tagadását vonja maga után... Ha az önérdék maximalizálásától való bármilyen eltérést az irracionalitás bizonyítékának tekintünk, akkor ennek szükségszerű következménye, hogy tagadjuk az etikának a tényleges döntési folyamatban betöltött szerepét.”¹⁷
5. Ha az előbbi felfogást alkalmazzuk a bűnmegelőzésre és bűnüldözésre, akkor a döntéshozók arra a következtetésre juthatnak, hogy a bizalmatlanság a szabály és a bizalom a kivétel.
6. Ennek megfelelően elfogadhatónak tekinthető az a felfogás, miszerint a megfigyelés a kockázati társadalomban uralkodó bizalmatlanságból ered
7. Bár az önérdéknek meghatározó szerepe van sok döntésben, az nem áll fenn, hogy az önérdék lenne a döntések egyedüli motivációja, vagy csak a racionális döntések kizárólagos motiválója lenne.
8. „A valódi kérdés az, hogy vajon létezik-e a motivációk sokasága, vagy *egyedül* az önérdék mozgatja az embereket.”¹⁸
9. Számomra elfogadható az az álláspont, miszerint az emberek viselkedése a csoportokban túllép az önérdék határain: „Az önző és önzetlen viselkedés keveréke a csoport-lojalitás egyik fontos jellemzője. És ez a lojalitás a csoportok társulásának széles skálájánál figyelhető meg: a rokonsági viszonyoktól és közösségektől a szakszervezetekig és a gazdasági nyomást gyakorló érdekcsoportokig.”¹⁹

IRODALOM:

- 1 Biegelbauer, Peter S.: 130 Years of Catching Up with the West, Ashgate, Aldershot, 2000, 157. – Magyarország statisztikai évkönyve 1999, KSH, Budapest, 2000. – Kolosi Tamás: A terhes babapiskóta. A rendszerváltás társadalomszerkezete. Osiris, Budapest, 2000, 108-109. – Employment Observatory, No.,7.
- 2 Budapesti Újság No. 19/X., 2003. május 21, 4.
- 3 Kállay László szóbeli közlése (BM Bűnmegelőzési Központ).
- 4 „Nézze meg, honnan kukkolják!” Index, 2007.10.17.
- 5 „Két milliárd forinttal kísérletezik a kormány”. Origo, 2009. 09. 11
- 6 „Urbaneye” EU 5. FP. Contract N° HPSE-CT-2001-00094. Résztvevők: német, osztrák, norvég, brit és magyar intézmények. A felmérést az említett országok fővárosaiban végezték.
- 7 McCahill – Norris, C. Estimating the Extent, Sophistication and Legality of CCTV in London, (kézirat), Urbaneye project, Hull, 2002, 20.

- 8 Wood, D. M. (szerk.), A Report on the Surveillance Society, 2006, 19 in: http://www.ico.gov.uk/upload/documents/library/data_protection/practical_application/surveillance_society_full_report_2006.pdf
- 9 Ditton, J – Short, E: Yes, it works, no, it doesn't. in: Painter, K. – Tiley, N. (Szerk.) Surveillance of public space. CCTV, street lighting and crime prevention. Crime Prevention Studies, Vol. 10., 1999, 217.
- 10 Gill, M. – Spriggs, A.: Assessing the Impact of CCTV. Home Office Research, London, 2005, 43, 60-61.
- 11 Wood, D. M.- Ball, K.: A Report on Surveillance Society. Public Discussion Document, 2006, 5 in: http://www.ico.gov.uk/upload/documents/library/data_protection/practical_application/surveillance_society_public_discussion_document_06.pdfhttp://www.ico.gov.uk/upload/documents/library/data_protection/practical_application/surveillance_society_public_discussion_document_06.pdfhttp://www.ico.gov.uk/upload/documents/library/data_protection/practical_application/surveillance_society_public_discussion_document_06.pdf
- 12 V. ö. 8. lj., 7.
- 13 Uo. 2.
- 14 Uo.12.
- 15 Uo. 3.
- 16 Amartya Sen: On Ethics and Economics, Blackwell, Oxford, 1988,15.
- 17 Uo. 19.
- 18 Uo. 20.